

IRAK'TAKİ TÜRK ŞEHİTLİK VE ANITLARI

Prof. Dr. Vehbi GÜNAY

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

e-posta: vehbigunay@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6653-3115

ÖZ

Türklerin, Anadolu'dan çok önce vatanları olmuş olan Irak coğrafyasındaki günümüzde yaşayan izleri arasında bu topraklarda bir hilâl uğruna batan güneşlerin maddî-manevî hâtıraları bulunmaktadır. Yüzlerce yıllık tarihsel süreçte milletimizin kahraman evlâtlarının manevî varlıklarını temsil eden mezar ve anıtlar yalnızca ait oldukları veya atfedildikleri kişilere değil kadirşinaslık ve vefakârlık duygularına da şahitlik etmektedir. Millî Savunma Bakanlığı'nın kayıtlarına göre Irak'ta, Bağdat ve Kütü'l-Amâre'de olmak üzere, iki Türk Şehitliği mevcuttur. Bu iki simgesel ve anıtsal şehitlik alanının yanı sıra Türkmeneli'nde, Kerkük kalesinde Osmanlı Subay Mezarlığı/Şehitliği ile varlığından haberdar olduğumuz Hamrin Türk Şehitliği, Hanekin-Alemdar ve Altunköprü Şehitlikleri bulunmaktadır. Ayrıca, münferit olarak mezarları günümüze ulaşmış olanlarla, sadece tarihi kaynaklarda isimleri yer alan şühedanın ve anılarına dikilen ancak bazıları kaybolmuş âbideleri de bu kapsamda belirtilmelidir. Şehit olmuş Osmanlı devlet görevlileriyle devletin şan ve şerefi uğrunda vatan bildikleri toprakları kanlarıyla sulayarak canlarını feda eden yiğitlerin azîz hatıralarının tespit ve yâd edilmesi milletimizin yaşayan fertlerinin minnet ve şükran borcudur. Bu çalışmada, Devletimizin Irak'taki toprağı olan Türk Şehitlikleri ve anıtsal/simgesel eserlerinin durumu ele alınmıştır. Yazılı kaynaklar ve mevcut bilgiler ışığında dikkat çeken hususlar ve düşünceler değerlendirilmiş, Türklüğün kadîm yurtlarından olan Mezopotamya coğrafyasındaki somut/somut olmayan mirasımızın saygın unsurlarının geleceğe taşınmasına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Irak, Bağdat, Kütü'l-Amâre, Kerkük, Cebel-i Hamrin, Hanekin, Şehitlik, Türbe, Anıt, I. Dünya Savaşı.

TURKISH MARTYRDOMS AND MEMORIALS IN IRAQ

ABSTRACT

Among the traces of the Turks living today in the country of Iraq, which was their homeland long before Anatolia, are materials-spiritual memories of the suns setting for a crescent in these lands. Graves and memorials that represent the spiritual assets of our nation's heroic sons in the historical process of hundreds of years bear witness to the people they belong to or to whom they are attributed and the feelings of appreciation and loyalty. According to the Ministry of National Defence records, there are two Turkish Martyrdoms in Iraq, one in Baghdad and other in Kut/Wasit. In addition to these two symbolic and monumental martyrdoms, these are Ottoman Officers Cemetery/Martyrdom in Kirkuk Castle, Hamrin Turkish Martyrdom, Hanekin-Alemdar Martyrdom and Altunköprü Martyrdom in Turkmeneli, whose existence we are aware of. In addition, with those whose tombs have survived individually, martyrs whose names are only mentioned in historical sources and their lost monuments dedicated to their memories should also be mentioned in this context. It is the debt of gratitude and gratitude to the living members of our nation to identify and commemorate the cherished memories of the martyred Ottoman state officials and the valiant people who sacrificed their lives for the glory and pride of the state by

shedding their blood. In this summarized study, the situation of Turkish Martyrdoms and monumental/symbolic memorials, which are the territory of our state in Iraq, are mentioned. In the light of written sources and available information, remarkable issues and thoughts were evaluated, and it was aimed to contribute to the future of the respectable elements of our tangible/intangible heritage in the geography of Mesopotamia, one of the ancient homelands of the Turks.

Keywords: Ottoman Empire, Iraq, Baghdad, Kut al-Amara, Kirkuk, Cebel Hamrin, Hanekin, Martyrdom, Tomb, Monument, First World War.

GİRİŞ

Milleti oluşturan fertlerin din, inanç, vatan, millet, devlet, bayrak, istiklâl, milli benlik, haysiyet gibi kutsal değerler uğruna mücadeleden çekinmeyerek ölümü göze alışı millet olma azim, kararlılık ve gücünün göstergesidir. Türkler, bayraktarlığını üstlendikleri İslâm'ın gaza ve cihat anlayışının gazilik ve şehâdet kavramlarına özgün anlamlar yüklemişlerdir. Kişilerin soylarından geldikleri atalarına bağlılığı ve hâtıralarına olan saygıları evrensel insanî hasletler arasındadır. Geçmiş kuşaklara olan sevgi, saygı ve riayet kültürel bir unsur olmanın yanında yaşamsal önem arzeden niteliklerdendir. Vefa ve kadir-kıymetbilirlik vasfı da insan topluluklarının milletleşerek varlığını sürdürmelerinde etkin unsurlardandır. Bir milletin kendisine hizmet etmiş, mevcudiyet ve hayatîyetlerini bu uğurda feda etmiş evlâtlarına olan takdir, minnet, şükran duygularının tezahürleri o milletin bir arada yaşama gücünün göstergesi olduğu gibi gelecekteki nesilleriyle yaşama arzu ve isteğinin pekişmesinin de önemli faktörüdür.

Tarih sahnesinin binlerce yıllık sürecinde Türk'ün yeryüzünün belirgin coğrafyalarındaki maddî-manevî varlığının somut izlerinin tespitinde insan unsurunun kendisine ait olanlar öncelikli sıradadır. Kurucusu olduğu pek çok devletle farklı zamanlarda çeşitli kültür ve medeniyet dairelerinde yaşayan milletimizin yiğitlerinin hâtıraları cüzi sayılabilecek şehitlik ve anıtlarla temsil ve yâd edilmektedir. Kıta ve zaman farkı gözetmeksizin Türklerin fiilî hâkimiyet coğrafyasında veya dışında varlık mücadelelerinin hâtırası ve timsali şehitlik ve anıt mezarlıklar vardır¹. Şehitliklerimiz hâlen bu ülkelerdeki vatan topraklarımızdır. Türklerin Akdeniz havzasında görülmeye başlamalarıyla bu topraklara emek, kan ve can veren evlatlarının şehitlikleri ve şehitlere adanmış simgesel anıtları, Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı öncesine ait şehitlik ve anıtlar; I. Dünya Savaşı ile sonrasına ait olanlar başlıkları altında dönemsel olarak gruplandırılabilir. Millî Savunma Bakanlığı (MSB)'na göre, 34 ülkede olmak üzere toplam 79 şehitlik ve anıt mezarlığımız vardır². Bunların çoğunluğu XX. yüzyıl başlarındaki ilk Cihan Harbi devresine ait olmakla birlikte daha önceki dönemlere ait olanların günümüze ulaşanları türbeye dönüştürülmüş anıt eserlerdir. 1914-1918 savaşına ait 26 ülkede 54 Türk şehitliği mevcuttur. Bu şehitliklerin 36'sı savaşa sahne olan bölgelerde, 18'i de tutsak alınan gazi askerlerimizin götürüldüğü esir/toplama kamplarının bulunduğu yerlerdedir³.

¹ Türk şehitlikleriyle ilgili bkz. İhsan **İlgar**, *Tarih Boyunca Türk Şehitlikleri*, İstanbul 1967; aynı yazar, *Yeryüzünde Türk Mührü Şehitliklerimiz*, İstanbul 2000; Yalçın **Özalp**, *Yurtdışındaki Türk Şehitlikleri*, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Ens., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.

² <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri> Eserin baskısı için bkz. *Yurtdışı Şehitlikler*, MSB yay., Ankara 1999.

³ Cengiz **Dönmez**, "I. Dünya Savaşıyla İlgili Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri", *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 14 (Yaz 2014), s. 141. Devletimizin kuruluşundan itibaren Misak-ı Milli sınırları dışında kalan şehit mezarlarına sahip çıkmıştır. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (Atase) Arşivi, *İstiklal Harbi Kataloğu-Katalog No: 20*, 22.02.1339/1923 (Kutu 1632, Gömlek 25) ve 22.03.1339/1923 (Kutu 1667, Gömlek 52) tarihli yazışmalar.

IRAK'TAKİ TÜRK ŞEHİTLİK VE ANITLARI

Türklerin Irak topraklarındaki varlığının yoğun olarak Emeviler döneminde başladığı göz önünde bulundurulduğunda yüzyıllar boyunca sâkini ve egemen unsuru olarak kaldıkları bu coğrafyadaki demografik, sosyo-kültürel, mimarî, askerî, idarî izlerinin hâlen devam ettiği görülmektedir. İslâmiyet'in yılmaz savunucuları olarak haksızlık ve saldırılara daha sonra da emperyalizme karşı her türlü mücadelede yer alan Türk Milleti'nin canlarını feda eden fertleri kanlarıyla suladıkları ve bağrında yattıkları toprağı vatan kılarak kutsallaştırmışlardır.

Osmanlı askerleri ilk cihan kavgasında ülke sınırları dâhilindeki cephelerle birlikte coğrafyasının dışındaki bölgelerde de mücadele etmişlerdir. Savaş alanlarında şehit olanlar kadar esir düşen veya yaralı gazi askerlerimizin miktarı da oldukça fazladır. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı kuvvetlerinin İngilizlere karşı savaştığı cephelerden olan Irak topraklarında bağrında yatan Türk evlâtlarının tam sayısını tespit etmek mümkün değildir. MSB ve Dışişleri Bakanlıklarının kayıtlarına göre Irak'ta, resmî statüde olmak üzere, Bağdat'ta ve Vasit/Kut'ta olmak üzere iki Türk Şehitliği bulunmaktadır.

A. Bağdat Türk Şehitliği

Bağdat Türk Şehitliği (*Makberetü's-Şühedâ'l-Etrâk*) Büyükelçiliğimizin de bulunduğu Veziriye semtindedir. Şehitliğin, yaklaşık 4.000 m² büyüklüğündeki arazisi Irak Kraliyet hükümetinin onayıyla 1937'de Devletimize temlik edilmiştir⁴.

Aslen Necefli olup yıllarca Caferî Câmii'nin imamlığını yapmış olan Hacı Seyyid Muhammed, tahminen 1923'den itibaren, çeşitli yerlerde bulunan şehitlerimizin kemiklerini toplayarak kendi mülkiyetindeki araziye defnetmiş, daha sonra burayı "şehitler mezarlığı" haline getirerek ağaçlandırmıştır⁵. Mezarlıkta 1915-1917 yılları arasında şehit düşen askerlerimiz yatmaktadır. 1930'da Bağdat'ta halıcılıkla uğraşan Seyit Galip Efendi Azamiye Kapısı'nın dışında, Mecidiye Hastanesi'nin yanında, Türk şehitleri için bir bina ve kabristan yaptırmıştır⁶.

⁴ Türk Şehitliği, Doktorlar Bölgesi (Heşbur Tıp Sitesi) 2. Cadde 116. Sokak No: 2/9'da bulunmaktadır. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri> Dört kısımdan oluşan şehitlikte Irak cephesinde şehit olan ve Bağdat Asker Hastanesi'nde vefat eden gazilerimizin kabirlerini temsilen sembolik taşlar dikilmiştir.

⁵ Dışişleri Bakanlığı Bağdat Büyükelçiliği'nin "Irak'ta Bulunan Türk Şehitlikleri" Bilgi Notu (18.04.2018).

⁶ Seyyid Galip Efendi, Şehitliğin imarı için 1.000 İngiliz sterlininden fazla para harcamış, bekçisine aylık 20 ve sebilhane suyu için de 5 rüpye tahsis etmiştir. *Cumhuriyet*, 1 Mayıs 1930, s. 1-2.

Azamiye Şehitliği'nin Cephesi (1 Mayıs 1930)

Irak ve Türkiye arasındaki ilişkiler, 1931 yılı Temmuzunda Kral Faysal'ın ailesiyle birlikte ülkemize gerçekleştirdiği ziyaretle gelişerek iki devlet başkanının şahsi dostluklarıyla pekişmiştir. Reisicumhur Gazi M. Kemal ve Bakanlar Kurulu üyelerinin imzalarıyla Bağdat'taki Türk Şehitliği'nin korunması için 1933'te kadrolu bir bekçi tayin edilmiştir⁷.

T. C. BAŞBAKANLIK
Müessesesi: M. D. H. G. P.
Dahilî: 178 28

KARARNAME

Beğdatta Azamiye kışındaki Türk şehitliğinin muhafazası için Bağdat Elçiliğine istihdam edilen ve Gıvretî Millî Müdafas bütçesinin (B) cetveline dahil 717 inci fasıldan verilecek olan bekçiye ait ilişik kadromun tasdikı; Millî Müdafas Vekillığının 6/1/33 tarih ve 1816 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekillığının 19/1/33 tarih ve 1086/40 sayılı mütalânamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 12/2/33 te kabul olunmuştur .

12/2/33

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemal

Bk.V. *[Signature]* Ad.V. *[Signature]* MM.V. *[Signature]* Da.V. *[Signature]*

Ha.V. V. *[Signature]* Ma.V. *[Signature]* Me.V. *[Signature]* Na.V. *[Signature]*

İK.V. *[Signature]* SİM.V. *[Signature]* Gİ.V. *[Signature]* Zİ.V. *[Signature]*

0 8 0 1 0 1 0 2 3 3 8 1 2

1952 yılında etrafı çevrilmek suretiyle esaslı tamirat geçiren şehitlikte askerlerimiz için simgesel olarak 204 adet mezartaşı konulmuştur. I. Dünya Savaşı'nda Irak cephesinde şehit olmuş, MSB kayıtlarına göre, 227 subay, 2.143 er olmak üzere

⁷ 12 Şubat 1933 tarihli kararname için bkz. BCA., 30-18-1-2, 33, 8, 12.

Journal of Social Sciences and Humanities:

2.370 askerimizin isimleri anıtın üzerinde yer almaktadır⁸. Bir başka çalışmada ise Şehitliğin, Irak Cephesinde şehit olan ve Bağdat'taki askerî hastanede vefat eden gazi subay ve erlerle, Fellahiye ve Sabis Savaşları'nda yitirdiğimiz askerlerimize ait olduğu ayrıca Bağdat'ın fethi sırasında şehit düşen Genç Osman'ın kabrinin de bulunduğu kaydedilmiştir⁹.

Bağdat Büyükelçiliği Askeri Ataşeliği'nin sorumluluğundaki şehitliğin bakım ve onarımı bekçi tarafından gerçekleştirilmektedir. Şehitlikte 2011'de düzenlemeler yapılmış, 2019'da Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) tarafından yapılan restorasyonla yenilenmiştir¹⁰.

⁸ MSB İnşaat Emlak ve NATO Güvenlik Yatırımları Dairesi Başkanlığı Envanteri'ne kayıtlı olan Bağdat Türk Şehitliği için bkz. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri>; **Dönmez**, s. 148.

⁹ 1937'de yapılan şehitlikte yatanların sayısı "1.000 (yaklaşık)" olarak belirtilmiştir. Abdulhaluk Mehmet **Çay**, *Şehitlik ve Şehitlikler-Yurtdışı Şehitlikler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009, s. 3.

¹⁰ "Tika'nın Irak'ta Yenilediği Türk Şehitliği Açıldı", Tika Haber, 21.02.2019 https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_irak%27ta_yeniledigi_turk_sehitligi_acildi-50130

Bağdat Türk Şehitliği

B. Genç Osman'ın Türbesi ve Anıt Mezarı

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl başlarındaki Bağdat seferinde şehit düşmüş olan *Genç Osman*'ın Bâbü'l-muazzam/Şorce'deki kabri, 1952'deki düzenlemede Türk Şehitliği'ne nakledilmiştir. Resmî kayıtlarda; “1952 yılında önemli tamirat görmüş ve Bağdat'ın 1630 yılında fethi sırasında şehit olan *Genç Osman*'ın naaşı nakledilerek kendisi için anıt mezar yaptırılmıştır” bilgisi mevcuttur.

Osmanlı Devleti'nin elinden 1623'te çıkmış olan Bağdat, Sadrazam Hâfız Ahmed Paşa'nın 1625-1626'da sekiz aya yakın ilk ve ardından Sadrazam Hüsrev Paşa'nın 1630'da 39 günlük ikinci kuşatmalarının sonuçsuz kalışıyla fethedilememiştir. Hüsrev Paşa'nın Hemedan ve Bağdat seferine¹¹ katılmış Genç Osman Ağa, Şehr-i Zor sahrasında Irak-ı Arap tarafında Ncef yönüne, gönderilen kuvvetin başbuğu olarak görevlendirilmiş, Meşhed-i Ali, Hille ve Remahiye'yi aldıktan sonra İmam Hüseyin (*Kerbela*) kasabasını ele geçirerek bölgenin muhafazasını sağlamış, ardından Bağdat kuşatmasına katılmıştır. Başarısızlığa uğrayan kuşatmadaki kayıplar arasında Genç Osman da vardır¹². Tarihi bir şahsiyet olarak Genç Osman'ın¹³ kuşatmadaki kahramanlık ve şehadetinin hâtırası adına söylenen destan/türküyle günümüze ulaşmıştır¹⁴.

¹¹ Yusuf **Halaçoğlu**, “Bağdat-Osmanlı Dönemi”, *TDVİA.*, C. IV, İstanbul 1991, s. 434 (433-437); Ziya **Yılmaz**, “Murad IV.”, *TDVİA.*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 178; Halil **İnalçık**, “Hüsrev Paşa”, *TDVİA.*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 38-38.

¹² Özer **Küpeli**, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe yay., İstanbul 2014, s. 179, 186-187; Süleyman **Polat**, *IV. Murat'ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Genelkurmay Atase yay., Ankara 2015, s. 18-19.

¹³ Abdülkadir **Karahan**, “IV. Murad Devri Bağdat Seferleri Hakkında Bir Fetihname ve Genç Osman'ın Tarihi Şahsiyeti”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK. yay., Ankara 1967, s. 312-321.

¹⁴ **Köprülüzade** Mehmet Fuat, *XVII'nci Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930, s. 37 n. 1.

Journal of Social Sciences and Humanities:

Genç Osman'ın kabri Hükümet Sarayı Kapısı karşısındaki (9 m. kuzeybatısında) kubbeli türbenin ortasında bulunmaktaydı¹⁵. Türbede, üzerine yeşil örtü serilmiş 180x90x110 cm. ölçüsündeki tahta sandukanın dört köşesine yeşil bayraklar dikilmiş ve gök mavi-beyaz renkli çini levhada bir kitâbesi mevcuttu¹⁶. Kitâbesinden 1133 [1720/21]'de “*Kirmanşah Fâtihî*” olarak anılan Bağdat Valisi Eyüplü Hasan Paşa (1657-1724) tarafından türbenin imâr edildiği anlaşılmaktadır¹⁷. XIX. yüzyılın başlarında türbenin yanında bir sebilhâne bulunmaktadırl¹⁸. 1915'te şehrin en işlek meydanının ortasında demir bir kafesten ibaret söylenen türbe yol ortasında bulunduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır¹⁹. Genç Osman ve türbesiyle ilgili anlatı ve halk ananesi Bağdatlılar arasında yaygın olarak yüzyıllarca yaşatılmıştır. Özellikle Sünnî halk tarafından kutsal mekân olarak saygı gören, Cuma geceleri mumlar yakılan türbe bir ziyaret ve adak yeri olmuştur.

Bağdat Şehitliği içerisinde inşa edilen Genç Osman'ın anıtsal kabrindeki “*Genç Osman 1630 - 17 Yaşında Şehit Düştü*” yazılı mermer kitâbenin bir tarafında Arapça, diğer tarafında Türkçe iki mermer yazıt yerine sonraki restorasyonda metal levhalar konulmuş ve Genç Osman'ın şehâdet tarihi “1638” olarak değiştirilmiştir.

¹⁵ Türbe'nin şehir planındaki yeri için bkz. Abdüsselâm **Uluçam**, *Irak'taki Türk Mimari Eserleri*, Kültür Bak. yay., Ankara 1989, s. 18-19.

¹⁶ **Köprülüzade**, s. 36.

¹⁷ Feridun **Emecen**, “Hasan Paşa, Eyüplü”, *TDVİA.*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 336-337.

¹⁸ Cedit Hasan Paşa Camii bitişiğindeki dükkânlarla Genç Osman Türbesi'nin tamiri hakkında 1 Safer 1327 (22 Şubat 1909) tarihli belge için bkz. BOA., *ŞD.*, 190/51.

¹⁹ 1914-1918 yıllarında askerliğini İstanbul ve Irak'ta yapmış olan Alman oryantalist Dr. Hellmut Ritter (1892-1972)'in türbenin durumuyla ilgili aktardığı bilgi için bkz. **Köprülüzade**, s. 37 n. 1.

Genç Osman Anıt Mezarı

C. Kut Türk Şehitliği

Kut Türk Şehitliği, Bağdat'ın 180 km. güneyindeki Vasit/Kut vilâyetinde Kut-Basra karayolu üzerinde, Kut'a bağlı Seyyid Haşim köyündedir²⁰. Doğudan Dicle

²⁰ Kut'un ismi 1976'da *Vasit* olarak değiştirilmiştir. Kut Türk Şehitliği için bkz. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri>

Journal of Social Sciences and Humanities:

nehri; kuzey, batı ve güneyinden Damuk nehri arazisiyle sınırlı Şehitlik 7.988 m² büyüklüğündedir. Halil Paşa'nın 29 Nisan 1916 tarihini "Kut Bayramı" olarak ilân etmesinin ardından burada şehitlik ve âbide inşa edilmiştir²¹. Şehitlik alanının taşkınlar yüzünden sular altında kalması nedeniyle 1916'da yapılan ilk âbide 1930'lu yıllarda yaklaşık 20 m. yüksekliğinde beyaz taştan bir anıt olarak inşa edilmiştir. Anıtın yukarı bakan ay-yıldız kabartmalı rozetin olduğu cephesinin orta kısmında, zemine yakın bölümdeki levhada; "Türk Şehitliği", altında; "Türk Milleti Size Minnettardır" yazısı yer almaktadır. Anıtın çevresinde 7 subay, 43'ü er olmak üzere Kut Muhârebesi'nde şehit düşmüş 50 askerimizin beyaz mermerden yapılmış ay-yıldızlı sembolik mezartaşları bulunmaktadır²².

Kut Türk Şehitlik ve Anıtı

I. Dünya Savaşı sonunda Irak'ta kurulan yeni yönetim tarafından şehitliği de kapsayan arazinin şahsî mülkiyete dâhil etmesi sonucunda Şehitliğin hukukî durumu değişerek, Bağdat ile Basra vilâyetleri arasında yaşayan Rebia Aşireti'nin emiri olan Ali el-Emir'in mülkü olmuştur. Ali el-Emir mülkiyetindeki araziyi yürürlükteki kanunlar uyarınca, 1932 yılında, Devletimize hibe edilmek üzere hükûmete devretmiştir. Irak Meclis-i Vüzerası'nın kararı ve 29 Nisan 1933 tarihli Kraliyet iradesiyle hazineye kayıtlı 7.988 m²lik arazi Devletimizin mülkiyetine geçmiştir²³. Söz konusu işlemin Büyük Britanya Krallığı tarafından 1921'de tahta

²¹ "Umumi Harp'te Kütü'l-Amâre muhasarası ve muvaffakiyeti, millî ve askerî mefahirimizden olduğu cihetle daha o zaman ordumuz tarafından bu şehitlik arazisi dâhilinde bir âbide inşa edilmiş idi." Bkz. BCA., 30.10.0.0/259-744.7.5-6; Aydın **Beden**, "Kütü'l-Amare Zaferi, Türk Şehitliği ve Şehitlik Arazisinin Hediye Edilmesine İlişkin Değerlendirmeler", *Mediterranean Journal of Humanities (MJH)*, V/2 (2015), s. 157-159; Kütü'l-Amâre Âbidesi'nin resmi için bkz. *Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi*, s. 222.

²² Yasin Cemal **Galata**, "Kut'lu Şehitliğimiz Irak", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C. 64, S. 384, Aralık 2008, s. 50-51.

²³ Irak Hariciye Vezareti'nin 11 Mayıs 1933 tarih 4062 sayılı yazısıyla arazi Devletimizin mülkiyetine bırakıldığı Büyükelçiliğe resmen bildirilmiştir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi'ndeki belgeler için bkz. BCA., 30.10.0.0/259.744.7-8 (2.12.1935).

Journal of Social Sciences and Humanities:

çıkarılan Şerif Hüseyin'in oğlu Kral I. Faysal'ın onayıyla Kut Zaferi'nin yıldönümüne tesadüf ettirilmiş olması da oldukça mânidardır²⁴.

Kut Türk Şehitliği

Bağdat Elçiliği, 1933 yılında, Şehitliğin “*ehemmiyetli tamire muhtaç*” olduğunu Ankara'ya bildirmiştir. Yazışmada, Türk Şehitliği'nin karşısındaki İngiliz Şehitliği'nin daha mamur ve düzenli olmasının Iraklılarca üzüntüyle karşılanıyor olması da gerekçe gösterilerek imar ve idaresi için gerekenler kaydedilmiştir. Buna göre; Şehitlik etrafına duvar inşası, mevcut âbidenin tamiri, bekçi tayini, oluşturulacak bahçenin su bedelinin yanısıra duvar ve âbide masrafının keşfi için Bağdat'tan Kütü'l-Amare'ye bir mühendis gönderilmesi gerektiğinden masrafın âcilen tahakkuk ettirilmesi istenmiştir²⁵. Ali el-Emir'in “*Türkiye'ye ve Türklere karşı gösterdiği samimi muhabbet ve merbutiyet teşekkür ve takdire pek ziyade lâyük olduğu*” gerekçesiyle kendisine bir takdirname ve uygun dereceli bir Hilâl-i Ahmer (Kızılay) madalyasıyla onurlandırılması teklif edilmiş²⁶, konuya ilişkin yinelenen yazışmalar devam etmiştir²⁷.

²⁴ Bu konuda, ilk Bağdat Büyükelçimiz olarak on yıl görev yapmış Tahir Lütfi Tokay'ın girişim ve gayretleri de unutulmamalıdır. T. Lütfi Tokay (1870-1942), 23 Kasım 1929'da ilk büyükelçi olarak görevlendirilmiş, 21 Aralık 1929'da Irak Kralı I. Faysal (1883-1933)'a güven mektubunu sunmuş, 1 Eylül 1939'da yaş haddinden emekli olmuştur. Şevket **Koçsoy**, *Irak Türkleri ve Türk Irak İlişkileri* (1932-1963), Boğaziçi yay., İstanbul 1991, s. 8.

²⁵ “*Şehitlik bugün artık bize temlik edilmiş olmak itibariyle anın muhafazası ve imarı, bizim için, millî, askerî bir şeref borcu olmuştur. Bahusus anın karşısında mamur ve muntazam bir İngiliz Mezarlığı bulunması bizi seven halk arasında mukayese-i aleyhimize olarak tebarüz ettirmeye sebep olduğu için bu şehitliğin hemen imarına teşebbüs etmek acil bir zaruret ve bir vazifedir*”. BCA., 030.10.259.744.7-6.

²⁶ Fevzi Çakmak Paşa'nın imzasıyla 3.6.1933 tarihli tezkereye cevabi yazı; “*1. Kut-ul İmare'de Rebia Emiri Ali El-Emir'in Şühedamıza hürmet ve hükümetimize karşı gösterdiği muhabbet ve alâkadan dolayı kendisine hükümetimiz tarafından bir takdirname ile bir hilâhahmer madalyasının verilmesi çok muvafık*

Journal of Social Sciences and Humanities:

Kendisi de Kütü'l-Amâre cephesinde savaşmış ve üç yıl Bağdat Büyükelçiliği görevinde bulunmuş Rahmi Apak (1887-1963)'ın girişimiyle Şehitlik yeniden düzenlenmiştir²⁸. R. Apak'ın görevi sırasında Bağdat'a giden Lütfi Ö. Akad 14 Haziran 1951'de Kut Şehitliği'ni de ziyaret etmiş ve film çekimi yapmıştır²⁹. 1952'deki onarımda arazinin nehir seviyesinden yükseltilmesi sağlanmış, bahçe duvarı yıkılarak yenilenmiş, kenarlarına ağaçlar dikilerek bahçesi çiçeklendirilmiş ve bir bekçi kulübesi inşa edilmiş, çalışmalar 20 Ağustos 1953'de tamamlanmıştır³⁰. Şehitlik içerisinde "Kut Türk Şehitliği Anıtı" ve simgesel mezar taşları bulunmaktadır³¹. Şehitlikte son olarak 2015 yılında bakım ve onarım gerçekleştirilmiştir³².

ve musip olacaktır. 2. Kut-ul-Imare'deki şehitliğin etrafına duvar çekilmesi ve mezarlık parkının tanzimi ve orada mevcut âbidenin de tamir edilerek bir bekçi konulması için lâzım gelecek paranın keşfile bildirilmesi için Bağdat elçiliğine emir buyurulmasını arz ve rica ederim efendim". BCA., 030.10.259.744.7-9.

²⁷ Bağdat Elçiliği'nden alınan 14/5/933 tarihli ve 15L numaralı yazışma için bkz. BCA., 030.10.0.0/259.744.7; *Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi*, Devlet Arşivleri Gen. Müd. yay., İstanbul 2016, s. 387-388. Elçiliğin, tamir ve Emir'in taltifi talebinin Genelkurmay Başkanlığı'nca uygun bulunduğunu bildiren 24 Haziran 1933'deki yazışmanın ardından Hariciye Vekâleti 14 Ağustos 1933'te tezkerenin karşılığının gönderilmesini yinelemiştir. Başbakanlık tarafından 5 Aralık 1935'te tekrar sorulan görüş 20 Aralık 1935'te Hariciye Vekâleti yazısıyla Başbakanlığa yeniden bildirilmiştir. Bkz. BCA., 30.10.0.0/259.744.7-1; BCA., 030.10.259.744.7-2; BCA., 30.10.0.0/193.325.6; *Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi*, s. 388-389.

²⁸ "Şehitlik, 1952 yılında Türk dostu Ali Emir Rafia adlı zengin Iraklı bir kadının bağışladığı arsa üzerinde kendisi de Kut El-Amara muharebelerine katılmış olan Bağdat Büyükelçisi Rahmi Apak'ın teşebbüs ve gayretleri ile yapılmıştır." bkz. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri>; **Dönmez**, s. 148.

²⁹ "Oldukça bakımsız buluyoruz şehitliği, duvarlarının bir kısmı yok olmuş, bir kısım mezar taşları devrilmiş, her taraftı yabancı otlar kaplamış. Doğrusu çok üzücü bir durum. İster istemez orada ölen Anadolu çocuklarını düşünüyor insan. Yunus Emre'nin deyimini ile 'Gök ekin biçer gibi biçilen' gençleri..." "Bağdat Sıcağında Çekilenler", Lütfi Ö. **Akad**, *Işıklar Karanlık Arasında*, İletişim yay., İstanbul 2016, s. 97-103.

³⁰ Dördüncü Bağdat Büyükelçimiz Rahmi Apak 01.01.1949-31.12.1952 tarihleri arasında görevde bulunmuştur. <http://bagdat.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx>

³¹ **Dönmez**, s. 148-149; **Beden**, s. 151-164.

³² MSB İnşaat Emlak ve NATO Güvenlik Yatırımları Dairesi Başkanlığı Envanteri'ne kayıtlı Kut Türk Şehitliği'nin bakımından Bağdat Askeri Ataşeliği'nin sorumlu olduğu belirtilmiştir. Bkz. <http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri>

Kut Şehitlik Anıtı

23 Ekim 1914'te Bahreyn adalarını işgal eden İngilizler 5 Kasım 1914'te Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etmelerinin ardından 6 Kasım'da Şattü'l-arap'ın ağzında, Basra körfezindeki Fâv boğazını işgal ederek "Mezopotamya Seferi" harekâtıyla I. Dünya Savaşı'nın Irak cephesini fiilen başlatmışlardır. 3 Ocak 1915'te Basra Valisi ve 38. Basra Fırkası (Tümen) Kumandanlığına atanan Binbaşı Süleyman Askerî Bey 12-14 Nisan 1915'te Şuayyibe'de 3.000 şehit ve yaralı, 800 esir olmak üzere birliklerinin yarısını kaybetmenin üzüntüsüyle intihar etmiştir³³. İngilizler 1915 sonbaharında Bağdat üzerine yürüyüşe geçmişlerse de 22-26 Kasım 1915'te şehrin 40 km. güneydoğusunda büyük bir yenilgiye uğrayarak 160 km. güneydoğudaki Kütü'l-Amâre'ye çekilmişlerdir³⁴. Kütü'l-Amâre, Mirliwa (Tümgeneral) Halil (Kut) Paşa tarafından 7 Aralık 1915-29 Nisan 1916 tarihleri arasında 4 ay 23 gün kuşatılmıştır. Sonuçta, 5 general, 476 subay ve 12.828 erden oluşan 13.309 mevcutlu İngiliz kuvveti 2.000 kişilik Türk birliğine teslim olmak zorunda bırakılmıştır³⁵. Halil Paşa savaş sonunda yayınladığı bildiride; VI. Ordu'nun gerek Kut kuşatmasında gerekse burayı kurtarmaya gelen İngilizler karşısında şehit ve yaralı 300'den fazla subayla 10.000'e yakın erini yitirdiğini belirtmiştir. İngilizlere ise teslim olan birliğinin yanı sıra çoğunluğu kuşatmayı kırmak için yapılan harekâtlarda olmak üzere 30.000 kayıp verdirilmiştir³⁶.

³³ **Beden**, s. 152.

³⁴ Gökhan **Çetinsaya**, "Irak-Tarih-XIX. Yüzyıl", TDVİA., C. XIX, İstanbul 1999, s. 95.

³⁵ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, C. 3 Kısım 2, Genelkurmay yay., 2002, s. 4; Yavuz **Ölçen**, *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutülammare Muharebeleri (29 Nisan 1916-16 Şubat 1917)*, A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 1992; *Arşiv Belgelerine Göre Kütü'l-Amâre Zaferi*, s. 257.

³⁶ *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, s. 47.

İlk Dünya Savaşı'nda toplam 375.000 askerimiz şehit, 202.000 gazi askerimiz esir düşmüştür. Bunlarla birlikte, genel olarak değerlendirildiğinde Mondros Mütarekesi'ne kadar yaralı 400.000; hastalık nedeniyle vefat 240.000; yaralanmalı ölüm 35.000 ve hasta, firar, kayıp vs. nedenlerle yaklaşık olarak 2.750.000 vatan evlâdını yitirdiğimiz tespit edilmektedir³⁷. VI. Osmanlı Ordusu, Irak-İran harekât alanında, 4 yıl 10 günlük süreçte, Ruslar ve İngilizlerle yapılan muharebelerde şehit, yaralı, kayıp ve esir olmak üzere 73.182 kişilik zayıat vermiştir. Küçük müsademeler ve tedip harekâtlarındaki kayıplar bu sayıya dâhil olmadığı gibi savaş süresince hastanelerde yaralanma ve hastalıklardan vefat eden 43.000 askerimiz ilâve edildiğinde savaşın toplam bilançosu 116.000 kişiye ulaşmıştır³⁸.

D. Kerkük Osmanlı Subay Mezarlığı/Şehitliği

Osmanlı Subayları Mezarlığı (Makberetü'l-Muhâribînü'l-Osmaniyyîn) veya diğer adıyla *Türk Şehitliği*³⁹ Kerkük Kalesinin⁴⁰ içerisinde ve Danyal Nebi/Peygamber Câmii'nin bitişiğindedir⁴¹. Daha önce bir makam durumunda olan, Osmanlılar döneminde üzerine bina ve minare yapılan ibadetgâhın çevresindeki mezarlıkta günümüze ulaşan 27 adet mezar tespit edilmiştir⁴². Bu alanda, Osmanlı VI. Ordusu Nizamiye 12. Fırka kumandanı *Ferik Hacı Mehmed Lütfü Paşa* (1906), Redif 51. Liva kumandanı *Mirliva Ahmed Refet Paşa* (1899), 48. Alay komutanı *Miralay Mustafa Nâfiz Bey* (1897), IV. Ordu 31. Alay 4. Tabur 1. Bölük *Yüzbaşısı Ahmed Ağa* (1892), Süvari 34. Alay 1. Bölük *Yüzbaşısı Şamlı Seyyid Hacı Mehmed Said Efendi* (1906), İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Teşkilât-ı Mahsusa görevlisi, mücahit ve hatip *Ömer Nâci Bey* (1916) ve Eski Musul valisi Tahir Paşa'nın oğlu *Mehmed Melûl Bey* (1892)'in günümüze ulaşan kitâbeli mezarlarıyla Kerküklülere ait mezarlar bulunmaktadır⁴³.

Mezarlık/şehitlikteki mezarların tümünün taşları olmadığı gibi hâlen mevcut mezarların dışında günümüze ulaşamayan veya kitâbeli mezartaşları kırılmış olanlar da vardır⁴⁴. TİKA tarafından yenilenen şehitlik 23 Aralık 2021'de açılmıştır.

³⁷ **Dönmez**, s. 160.

³⁸ VI. Osmanlı Ordusu'nun I. Dünya Savaşı'nda Irak ve İran Cephelerindeki Muharebelerde Verdiği Zayıat Miktarları Listesi için bkz. *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918*, s. 708, 745-747.

³⁹ Ömer Nâci Bey'in biyografisinde Kerkük'teki "*Türk Şehitliği*"nde defnedildiğini kaydedilmiştir. Fethi **Teveoğlu**, *Ömer Naci*, Kültür ve Turizm Bak. yay., Ankara 1987, s. 166.

⁴⁰ XX. yüzyılın başlarında Kerkük oldukça gelişmiş bir şehir olduğu kadar askerî açıdan da önemli bir üs niteliğindedir. Burada, Osmanlı VI. Ordusuna bağlı *Nizamiye 12. Kerkük Fırkası* bulunduğu gibi sancağın kuzeyinde ve İran sınırı üzerindeki Revandiz kazası *Redif 48. Liva*'nın da merkezidir. Kerkük, sınır boyunca ve İran'dan gelecek tehdit ve tehlikelere karşı köprübaşı konumundadır. Cengiz **Eroğlu-Murat Babuçoğlu-Orhan Özdil**, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Global Strateji Ens. yay., 2. Baskı Ankara 2008, s. 175-176, 192.

⁴¹ *Danyal, Üzeyir ve Huneyn* isimli peygamberlere ait olduğu söylenen makamların üzerine Osmanlı döneminde bina ve minare yapılmıştır. Şâkir Sâbir **Zâbit**, "Kerkük'te Danyal Peygamber", *Kardaşlık Dergisi*, S. 4/6 (1964), s. 26; **Eroğlu/Babuçoğlu/Özdil**, s. 112, 227.

⁴² Güngör **Yavuzaslan**, "Kerkük'ten Geldim-2; Terzibaşı ve Osmanlı'nın İzinde", <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=25584>

⁴³ Vehbi **Günay**-Saad F. **Oumar**, "Kerkük Osmanlı Subay Mezarlığı (Şehitliği)", *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. III/2, Aralık 2017, s. 79-112.

⁴⁴ *Binbaşı Ömer Mehmed Bey*, İzmir Vilâyeti'nden Baytar Kaymakamı *Ahmed bin Hacı Mehmed Bey* ve *Miralay Osman Bey*, Sultan IV. Murad'ın emriyle dinî öğütler vermek üzere Anadolu'dan gelen Mehmed Emin ve Abbas Efendilerden Kerkük kalesi Hamam mahallesinde oturan Mehmed Emin Efendi'nin oğlu *Hasan Efendi ve evlâtları* da bu mezarlıktadır. **Zâbit**, s. 27-28. Ayrıca, 1909-1914 yılları arasında Kerkük mutasarrıfı olan Avnullah Kâzîmi Bey'in burada dünyaya gelen ve bir buçuk yaşında bağırsak düğümlenmesinden vefat eden oğlu *Abdülhay Hâdi* de bu mezarlığa defnedilmiştir. Avnullah Kâzîmi Bey'in kızı Hâlide Nusret Zorlutuna (1901-1984) anılarında kardeşinin Türbe karşındaki küçücük mezarının vefakâr Kerküklüler tarafından 55 yıl sonra onarılmış ve kendisine bir fotoğrafının gönderildiğini kaydetmiş de mezarın taşı mevcut değildir. H. Nusret **Zorlutuna**, *Bir Devrin Romanı*, Ankara 1978, s. 55; Suphi **Saatçi**, *Hasretin Adı Kerkük*, Ötügen Neşriyat yay., İstanbul 2004, s. 28.

Kerkük Kalesi Osmanlı Subay Mezarlığı/Şehitliği (23 Aralık 2021)

E. Şehit Serasker Topal Osman Paşa'nın Türbesi

Topal (A'rac) Osman Paşa (1663/64-1733), 22 Eylül 1731-12 Mart 1732 tarihleri arasında altı ay (172 gün) görev yapmış Osmanlı sadrazamıdır. Aslen Konyalı bir aileye mensup olup Mora'da dünyaya gelmiş olan Osman Paşa, XVIII. yüzyılın ilk yarısında mert, cesur, doğru sözlü, fazilet sahibi ve cömert vasıflarıyla bilinen

önemli devlet adamlarındandır⁴⁵. Sadrazam oluncaya değin Rumeli’de askeri görevlerde bulunmuş, Karlofça Antlaşması sonrasında Avusturya, Venedik ve Rusya’yla girişilen mücadelelerde yer almış, Patrona İsyanı (1730) sonrasında Rumeli’ye kaçan âsilerin yakalanarak cezalandırılmasında önemli görevler üstlenmiştir. Sultan I. Mahmud tarafından sadrazamlığa getirilen Osman Paşa bu görevini de başarıyla yerine getirmiştir⁴⁶.

Tahmasb-Kuli Han adıyla tanınan Nâdir Şah (1688-1747)’in Osmanlı Devleti’nin iç karışıklıklarını fırsat bilerek geliştirdiği harekât ve ülkesinde idareyi ele geçirmesinin ardından Ocak 1733’te Bağdat’ı kuşatması Vali Vezir Ahmed Paşa’nın direnişiyle karşılaşmıştır. 24 Şubat 1733’te Musul’da toplanacak yardım ordusunun seraskerliğine atanan Erzurum Valisi eski sadrazam Osman Paşa 12 günlük hızlı bir yolculukla Diyarbakır’a ulaşmış, buradan Musul’a geçmiş, ardından kalabalık ordusuyla Kerkük üzerine hareket ederek 1 Temmuz 1733’te Safevi kuşatmasındaki şehri kurtarmıştır.

İleri harekâtında izlediği taktik-stratejik yöntemlerle daha mesafeli olan Dicle nehri yolundan ayrılmayarak düşmanla 19 Temmuz 1733 günü Bağdat’a 12 saat uzaklıktaki *Ducûm* (Dulceyik köyü yakınlarında, Sâmerrâ civarında) mevkiinde Nadir Ali Han’ın kuvvetleriyle karşılaşarak dokuz saatlik kıyasıya mücadelenin sonunda galip gelmiştir⁴⁷. İranlıların sekiz ay kadar süren Bağdat kuşatmasının kaldırmasını sağlayan Osman Paşa 24 Temmuz’da şehre girmiştir. *Ducûm Zaferi*’nin ardından 7 Ağustos’ta da Tebriz alınarak Irak ve Doğu Anadolu’nun Safevilerin eline düşme tehlikesi ortadan kaldırılmıştır. Nadir Şah, ağır mağlubiyetin ardından ordusunu güçlendirerek kişisel düşmanı saydığı Osman Paşa’nın üzerine yürümüştür. Osman Paşa, 9 Kasım 1733’te Kerkük’e beş saat uzaklıktaki Leylân ovasında yapılan savaşta vurularak şehit edilmiştir⁴⁸. Topal Osman Paşa’nın Kerkük’e getirilen cenazesi *İmam Kâsım Camii* kabristanında defnedilmiş ve üzerine Vezir Hasan Paşa tarafından türbe inşa edilerek “*İran Seraskeri Şehid Osman Paşa Türbesi Vakfı*” tesis edilmiştir⁴⁹.

⁴⁵ M. Münir **Aktepe**, “Topal Osman Paşa”, *İ. A.*, C. XII/1, MEB yay., 2. Baskı İstanbul 1979, s. 439-442; Abdülkadir **Özcan**, “Topal Osman Paşa”, *TDVİA.*, C. XLI, İstanbul 2012, s. 244-246; İ. Hâmi **Danişmend**, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 23. Sadaret dönemi için bkz. **Danişmend**, C. V, s. 56; İsmail Hakkı **Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, TTK. yay., 4. Baskı Ankara 1988, s. 224-226.

⁴⁶ Enver **Cebeci**, *Topal Osman Paşa ve Osmanlı-İran Savaşlarındaki Rolü (1664-1733)*, Afyon Kocatepe Üniv. Sos. Bil. Ens. (SBE) yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar 2015; Akif **Poroy**, *Sadrazam Topal Osman Paşa 1663-1733*, Kastaş yay., İstanbul 2016.

⁴⁷ İran ordusu 30.000 civarında kayıp verdiği gibi büyük miktarda top ve mühimmatını terk etmiş, Nadir Ali de 20 Temmuz 1733’te yaralı olarak Hemedan’a çekilmiştir. Azmi **Özcan**, “Nâdir Şah”, *TDVİA.*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 276-277.

⁴⁸ **Uzunçarşılı**, s. 224-226; İlker **Külbilge**, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniv. SBE. yayımlanmamış doktora tezi, İzmir 2010, s. 179-191.

⁴⁹ “*Kerkük’te İran Seraskeri Şehid Osman Paşa Türbesi Vakfı’ndan bir cihetin tevcihi*”. 29 Recep 1188 (5 Ekim 1774) tarihli belge için bkz. BOA., C. Ev., 30664.

Şehit Serasker Osman Paşa'nın Türbesi

Eskiyaka'da İmam Kasım semtindeki, üstü kapalı 26 m²'lik tek kubbeli kümbet özel mülkiyetteki bir meskenin içerisinde⁵⁰. Girişinde kitâbesi mevcuttur⁵¹. Türbedeki kabirde, duvara yakın konumdaki dikdörtgen blok üzerinde yeşile boyanmış sarık başlıklı mermer mezartaşı ve zemine yakın mermer bir panoya özensizce işlenmiş üç satırlı kitâbe yer almaktadır.

Serasker Osman Paşa Kabri

⁵⁰ Türbe, Halil Hidayet Ekmekçi ve Geylan Ekmekçi'nin mülkiyetindedir. Güngör **Yavuzaslan**, "Kerkük'ten Geldim-2; Terzibaşı ve Osmanlı'nın İzinde"; Suphi **Saatçi**, *Kent Dokusu ve Geleneksel Evleriyle Kerkük*, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2007.

⁵¹ "Türkmeneli TV, Osmanlı Komutanı Topal Osman Paşa'nın Mezarını Görüntüledi", 12 Kasım 2018; <https://www.youtube.com/watch?v=bmyXuIc9Apk>

Journal of Social Sciences and Humanities:

Osman Paşa'nın mezarının olduğu özel mülkiyet alanının alt kısmında Kerküklü Osmanlı paşaları *Mehmed Paşa* ile oğlu *İshak Paşa* (Sarıkahya)'nın ve başka bir kümbetin içerisinde de *Özdemir Paşa* ve *Polat Paşa*'nın mezarları bulunmaktadır.

XVIII. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti hizmetinde sadakat ve başarılarla görev yapmış olan eski sadrazam ve Bağdat Seraskerinin yaşamı kendisine yakışır bir biçimde savaş meydanında son bulmuştur. Osman Paşa'nın oğlu Kaptan-ı derya Râtib Ahmed Paşa, Ayşe Sultan ile evlenerek Sultan III. Ahmed'in damadı olmuştur. Onun oğlu Sultan III. Selim'in başmâbeyincisi Şemseddin Bey vatan şairimiz Namık Kemâl'in dedesidir⁵².

Atası Kerkük'te yatan Nâmık Kemâl'in arkadaşı Büyük Türkçü Süleyman Hüsnü Paşa (1838-1892) da Bağdat'ta sürgünde bulunduğu 14 yılın sonunda, 7 Ağustos 1892'de, vefat etmiş ve İmam Musa el-Kâzım (*Kâzimiye*) Câmii içerisindeki *Ebu Yusuf Mescidi*'ne defnedilmiştir. Kabir ilk defa, 1910 yılında, Bağdat valisi Süleyman Nazif Bey tarafından düzenlenmiştir. Mescit girişinin solunda yer alan kabrin sandukası, örtüsü ve kitâbeli mezartaşı bulunmaktadır. Ancak sonraki yıllarda mezartaşının yerinde olmadığı tespit edilmiştir⁵³.

Irak topraklarında yatan bir diğer Osmanlı sadrazamı da Tayyar Mehmed Paşa'dır. Mehmed Paşa, Sultan IV. Murad'ın Bağdat kuşatmasında, savaş alanlarında, görevdeyken şehit olan ikinci sadrazam olarak, 24 Aralık 1638'de şehit düşmüş ve babası Bağdat Beylerbeyi Uçar Mustafa Paşa'nın İmam-ı Azam Türbesi Hazîresi'ndeki kabrinin ayak ucunda defnedilmiştir⁵⁴.

F. Hamrin Osmanlı Şehitliği

Hamrin dağları (*Cebel-i Hamrin*), Bağdat'ın 60 km. doğusunda, Diyale ile İran sınırından Bağdat'ın 260 km. kuzeyinde bulunan Kerkük'e kadar uzanan yüksekliği 500 m. olan sıradağlar silsilesidir. Şehitlik, Osmanlı Devleti'nin Musul eyâletinin sınırını teşkil eden Hamrin dağlarının eteklerinde, Kerkük-Tikrit karayolunun kenarındaki Türkalan köyünün yakınlarında, yaklaşık olarak 30x150 m. ebadında olup yol kenarında yüksekçe bir tepe üzerindedir. Araziden karayolu geçtiği için kaybolmaya yüz tutmuş durumdadır. Şehitlikte I. Dünya Savaşı'nda şehit düşmüş Osmanlı askerlerinin 60 civarındaki kabirleri sayılabilmektedir. Bölgede yaşayan göçebe Ubeyd Aşireti'nin yaşlılarının aktardığına göre bu alanda 200 askerin kitâbesiz kabirleri bulunmaktadır⁵⁵.

⁵² Ömer Faruk Akün, "Nâmık Kemal", *TDVİA.*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 361-378.

⁵³ Fethi Tevetoğlu, *Süleyman Paşa Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bak. yay., Ankara 1988, s. 72; Kemal Beydilli, "Süleyman Hüsnü Paşa", *TDVİA.*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 89-92.

⁵⁴ Abdülkadir Özcan, "Tayyar Mehmed Paşa", *TDVİA.*, C. EK-2, Ankara 2019, s. 585-586.

⁵⁵ Güngör Yavuzaslan, "Kerkük'ten Geldim-2; Terzibaşı ve Osmanlı'nın İzinde".

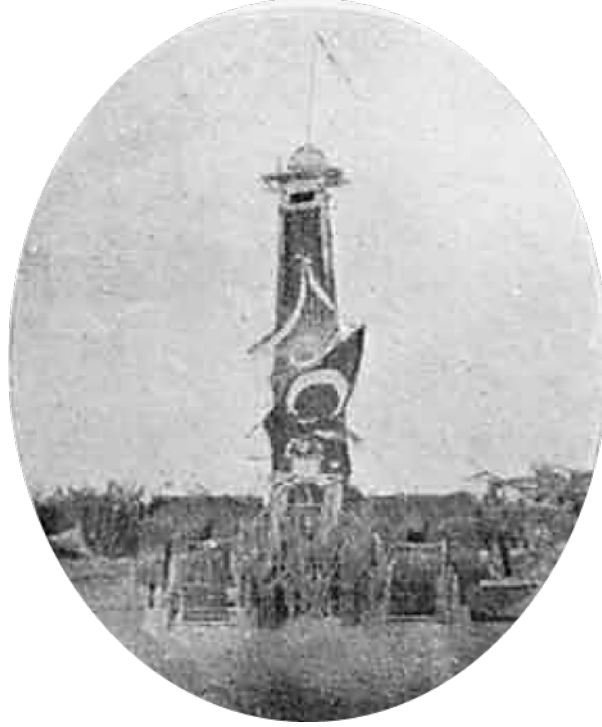
*Ümerâ ve Zâbitan Şühedâ ve Âbidesi ve Sahra Serî Ateşli Topçu Şehit Efrad Âbidesi*⁵⁶

G. Hanekin-Alemdar Şehitlik Anıtı

Anıt, şimdiki adı Celevle olan Karağan nahiyesiyle Diyale'ye bağlı Hanekin arasında, Hanekin'in Ağa-Halife yakasında Alemdar Mezarlığı'nda bulunmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nda 1-25 Mart 1917'de Cebel-i Hamrin bölgesinde General H. D'Urban Keary'nin komutasındaki İngiliz Hint 1. Kolordusuyla çarpışan Ali İhsan (Sabis) Paşa'nın komutasındaki 13. Kolordu'nun şehitlerinin defnedildikleri yerde inşa edilmiştir. 1950'li yıllarda yıkılmış ve tamir edilmediğinden ortadan kalkmıştır⁵⁷.

⁵⁶ *Dicle Cephesi*'nden iki şehitlik ve âbide *Harb Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 17, Mart 1333/1917, s. 264.

⁵⁷ Anıtın bulunduğu mezarlık bölgesi sahibilerden Huzeyfe bin el-Yemani'ye atfen Alemdar olarak isimlendirilmiştir. <https://twitter.com/gelibolu2015/status/1124342342176137216>;
http://www.geliboluyuanlamak.com/830_kutulamareden-bagdata-bir-zafer-nasil-felakete-donustu-tuncay-yilmazer.html

*Hanekin'de Şühedamız İçin Yapılmış Bir Âbide*⁵⁸

H. Kerkük-Altunköprü Şehitler Mezarlığı

Kerkük'ün 44 km. kuzeybatısındaki Altunköprü kasabasında Osmanlı askerlerine ait mezarlıklar mevcuttur. Kendisinin de bir Osmanlı subayı olduğu söylenen İmam Recep'in mezarının bulunduğu alan askerimizin defnedildiği mezarlık olup bu yöre devrinde “*Silâhliç*” günümüzde “*Salâhiye*” olarak anılmaktadır⁵⁹. Büyükköprü Mezarlığı içerisinde Osmanlı askerleri ve mülki idarecilerine ayrılmış özel alanda kabirler vardır. Rivayete göre, 1966'da yerel yönetiminin askerlerin mezarlarının bulunduğu yerde gerçekleştirmeyi planladığı imar faaliyeti itiraz üzerine durdurulmuştur⁶⁰.

28 Mart 1992'deki Altunköprü Katliamı'nda 102 Türkmen şehit edilmiştir. II. Körfez Savaşı'nın başlamasının ardından Saddam Hüseyin rejimine bağlı özel birlikler kin ve nefretle saldırmış ve silâhsız sivil halkı katletmiştir. Kurşuna dizdiklerini toplu mezarlara gömdükleri gibi Ramazan ayında tutukladıkları kişilerin naaşları da daha sonra çukurlarda bulunmuştur. Katliamın kurbanları Altunköprü Şehitler Mezarlığı (*Makbere-i Şühedâ-i Altunköprü*)'na defnedilmişlerdir⁶¹.

⁵⁸ *Harb Mecmuası*, Yıl: 2, Sayı: 21, Ağustos 1333/1917, s. 329.

⁵⁹ Eşref Sadun **Oruç**, “Kerkük-Altunköprü Mezar Taşları ve Halk İnanışları”, *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi 19-21 Ekim 2018 Kuşadası-Aydın Bildiriler Kitabı*, Haz. M. Duranlı-R. Kemal Haykıran-G. Kuzay Demir, Aydın 2018, s. 453.

⁶⁰ Kazılan mezarların baş tarafında isim ve memleketlerinin kayıtlı olduğu cam şişeler bulunmuştur. I. Dünya Savaşı şehidi 25 askerin bozulmamış naaşlarının Türkiye'ye gönderildiği belirtilmektedir. **Oruç**, s. 458-459.

⁶¹ Şehit edilenlerin sayısı 115'tir. Kabristandaki Şehitler Anıtı 28 Mart 2017'de açılmıştır. Sadun **Köprülü**, “Altunköprü Katliamı”, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=24369>; “Altunköprü Türkmen Şehitler Anıtı Açılıyor-24 Mart 2017”, <http://www.milliyet.com.tr/altunkopru-turkmen-sehitler-aniti-aciliyor-bartın-yerelhaber-1930711> Ayrıca, Ankara-Keçiören'deki Kerkük Parkı içerisinde “*Irak Türkmen Şehitleri Anıtı*” bulunmaktadır.

Altunköprü Şehitler Mezarlığı

DEĞERLENDİRME

Yüzlerce yıllık Türk hâkimiyeti devrinde Irak topraklarında, görev sırasında vefat etmiş veya muharebelerde şehit düşmüş pek çok kişi isimsiz kabirlerinde yatmaktadır. Adı “*Irak*”, kendisi Türklere vatan olan coğrafyada bir hilâl uğruna batan güneşlerimizin hâtıralarının korunması ve saygıyla anılması millî bir görevdir. Mezarlık, şehitlik ve anıtlarımızın durumu ahfadının kendisine özsaygısı ve millî benlik duygusunun göstergesidir.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (Osmanlı-Cumhuriyet)

BOA., *C. Ev.*, 30664.

BOA., *ŞD.*, 190/51.

BCA., 30-18-1-2, 33, 8, 12.

BCA., 30.10.0.0/259-744.1, 2, 5, 6, 7, 8, 9.

BCA., 30.10.0.0/193.325.6.

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (Atase) Arşivi,

İstiklal Harbi Kataloğu-Katalog No: 20, 22.02.1339/1923 (Kutu 1632, Gömlek 25)

22.03.1339/1923 (Kutu 1667, Gömlek 52).

Dışişleri Bakanlığı Bağdat Büyükelçiliği'nin “*Irak'ta Bulunan Türk Şehitlikleri*” Bilgi Notu (18.04.2018).

Journal of Social Sciences and Humanities:

B. GAZETELER

Harb Mecmuası, Yıl: 2, Sayı: 17, Mart 1333/1917.

Harb Mecmuası, Yıl: 2, Sayı: 21, Ağustos 1333/1917.

Cumhuriyet, 1 Mayıs 1930.

C. BASILI ESERLER

Akad, Lütfi Ö., *Işıkla Karanlık Arasında*, İletişim yay., İstanbul 2016.

Aktepe, M. Münir, "Topal Osman Paşa", *İ. A.*, C. XII/1, MEB yay., 2. Baskı İstanbul 1979, s. 439-442.

Akün, Ömer Faruk, "Nâmık Kemal", *TDVİA.*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 361-378.

Arşiv Belgelerine Göre Kutü'l-Amâre Zaferi, Devlet Arşivleri Genel Müd. yay., İstanbul 2016.

Poroy, Akif, *Sadrazam Topal Osman Paşa 1663-1733*, Kastaş yay., İstanbul 2016.

Beden, Aydın, "Kutü'l-Amare Zaferi, Türk Şehitliği ve Şehitlik Arazisinin Hediye Edilmesine İlişkin Değerlendirmeler", *Mediterranean Journal of Humanities (MJH)*, V/2 (2015), s. 157-159.

Beydilli, Kemal, "Süleyman Hüsnü Paşa", *TDVİA.*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 89-92.

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Irak-İran Cephesi 1914-1918, C. 3 Kısım 2, Genelkurmay yay., Ankara 2002.

Cebeci, Enver, *Topal Osman Paşa ve Osmanlı-İran Savaşlarındaki Rolü (1664-1733)*, Afyon Kocatepe Üniv. SBE. yüksek lisans tezi, Afyonkarahisar 2015.

Eroğlu, Cengiz-Babuçoğlu, Murat-Özdil, Orhan, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Musul*, Global Strateji Ens. yay., 2. Baskı Ankara 2008.

Çay, Abdulhaluk Mehmet, *Şehitlik ve Şehitlikler-Yurtdışı Şehitlikler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi, Ankara 2009.

Çetinsaya, Gökhan, "Irak-Tarih-XIX. Yüzyıl", *TDVİA.*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 93-95.

Danışmend, İ. Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV-V, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972.

Dönmez, Cengiz, "I. Dünya Savaşıyla İlgili Yurt Dışındaki Türk Şehitlikleri", *Gazi Akademik Bakış*, C. 7, S. 14 (Yaz 2014), s. 137-162.

Emecen, Feridun, "Hasan Paşa, Eyüplü", *TDVİA.*, C. XVI, İstanbul 1997, s. 336-337.

Galata, Yasin Cemal, "Kut'lu Şehitliğimiz Irak", *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, C. 64, S. 384, Aralık 2008, s. 50-51.

Günay, Vehbi/ Oumar, Saad F., "Kerkük Osmanlı Subay Mezarlığı/Şehitliği", *Cihannüma, Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S. III/2 (Aralık 2017), s. 79-112.

Halaçoğlu, Yusuf, "Bağdat-Osmanlı Dönemi", *TDVİA.*, C. IV, İstanbul 1991, s. 433-437.

İlgar, İhsan, *Tarih Boyunca Türk Şehitlikleri*, İstanbul 1967.

Journal of Social Sciences and Humanities:

- Ilgar, İhsan, *Yeryüzünde Türk Mührü Şehitliklerimiz*, İstanbul 2000.
- İnalçık, Halil, “Hüsrev Paşa”, *TDVİA.*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 37-40.
- Karahan, Abdülkadir, “IV. Murad Devri Bağdad Seferleri Hakkında Bir Fetihname ve Genç Osman’ın Tarihi Şahsiyeti”, *VI. Türk Tarih Kongresi, Ankara 20-26 Ekim 1961 Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK. yay., Ankara 1967, s. 312-321.
- Koçsoy, Şevket, *Irak Türkleri ve Türk Irak İlişkileri (1932-1963)*, Boğaziçi yay., İstanbul 1991.
- Köprülüzade Mehmet Fuat, *XVIIinci Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi*, Evkaf Matbaası, İstanbul 1930.
- Külbilge, İlker, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniv. Sos. Bil. Ens. yayımlanmamış doktora tezi, İzmir 2010.
- Küpelî, Özer, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Yeditepe yay., İstanbul 2014.
- Oruç, Eşref Sadun, “Kerkük-Altunköprü Mezar Taşları ve Halk İnanışları”, *I. Uluslararası Türk-İslam Mezar Taşları Kongresi 19-21 Ekim 2018 Kuşadası-Aydın Bildiriler Kitabı*, Haz. M. Duranlı-R. Kemal Haykıran-G. Kuzay Demir, Aydın 2018, s. 450-464.
- Ölçen, Yavuz, *Birinci Dünya Harbi Irak Cephesi Kutülammare Muharebeleri (29 Nisan 1916-16 Şubat 1917)*, A. Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 1992.
- Özalp, Yalçın *Yurtdışındaki Türk Şehitlikleri*, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Ens., yayımlanmamış doktora tezi, Ankara 1987.
- Özcan, Abdülkadir, “Topal Osman Paşa”, *TDVİA.*, C. XLI, İstanbul 2012, s. 244-246.
- Özcan, Abdülkadir, “Tayyar Mehmed Paşa”, *TDVİA.*, C. EK-2, Ankara 2019, s. 585-586.
- Özcan, Azmi, “Nâdir Şah”, *TDVİA.*, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 276-277.
- Polat, Süleyman, *IV. Murat’ın Revan Seferi Organizasyonu ve Stratejisi*, Genelkurmay Atase yay., Ankara 2015.
- Saatçi, Suphi, *Hasretin Adı Kerkük*, Ötüken Neşriyat yay., İstanbul 2004.
- Saatçi, Suphi, *Kent Dokusu ve Geleneksel Evleriyle Kerkük*, Kerkük Vakfı yay., İstanbul 2007.
- Tevetoğlu, Fethi, *Ömer Naci*, Kültür ve Turizm Bak. yay., Ankara 1987.
- Tevetoğlu, Fethi, *Süleyman Paşa Hayatı ve Eserleri*, Kültür ve Turizm Bak. yay., Ankara 1988.
- Uluçam, Abdüsselâm, *Irak’taki Türk Mimari Eserleri*, Kültür Bak. yay., Ankara 1989.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, TTK. yay., 4. Baskı Ankara 1988.
- Yılmaz, Ziya, “Murad IV.”, *TDVİA.*, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 177-183.
- Yurtdışı Şehitlikler*, MSB. yay., Ankara 1999.
- Zâbit, Şâkir Sâbir, “Kerkük’te Danyal Peygamber”, *Kardaşlık Dergisi*, S. 4/6 (1964), s. 26.
- Zorlutuna, H. Nusret, *Bir Devrin Romanı*, Kültür Bak. yay., Ankara 1978.

Journal of Social Sciences and Humanities:

C. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.msb.gov.tr/Sehitlikler/YurtDisiSehitlikleri> (Eriřim: 31.03.2017).

<http://bagdat.be.mfa.gov.tr/MissionChiefHistory.aspx> (Eriřim: 05.04.2017).

https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika%27nin_irak%27ta_yeniledigi_turk_sehitligi_acildi-50130 (Eriřim: 09.11.2021).

http://www.geliboluyuanlamak.com/830_kutulamareden-bagdata-bir-zafer-nasil-felakete-donustu-tuncay-yilmazer.html (Eriřim: 19.12.2021).

<https://twitter.com/gelibolu2015/status/1124342342176137216> (Eriřim: 19.12.2021).

Güngör Yavuzaslan, “Kerkük'ten Geldim-2; Terzibaşı ve Osmanlı'nın İzinde”, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=25584> (Eriřim: 09.05.2017).

“Türkmeneli TV, Osmanlı Komutanı Topal Osman Paşa'nın Mezarını Görüntüledi”, 12 Kasım 2018- <https://www.youtube.com/watch?v=bmyXulc9Apk> (Eriřim: 11.05.2017).

Köprülü, Sadun, “Altunköprü Katliamı”, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=24369> (Eriřim: 24.05.2017).

“Altunköprü Türkmen Şehitler Anıtı Açılıyor-24 Mart 2017”, <http://www.milliyet.com.tr/altunkopru-turkmen-sehitler-aniti-aciliyor-bartin-yerelhaber-1930711/> (Eriřim: 24.05.2017).